

1002 NUMARALI TAHRİR DEFTERİNE GÖRE ŞEHRİZOL

Şehrizol According to The Tahrir Defter Numbered 1002

Ünal TAŞKIN*

ÖZET

Kuruluşu hakkında rivayetler bulunan Şehrizol şehri, pek çok kültür için önem arz etmektedir. Selçuklularla birlikte yoğun bir Türkmen yerleşmesine sahne olan bölge, birçok devlet ve yerli beylik tarafından idare edilmiştir. Osmanlıların Irakeyn seferi sonunda ele geçirilen Şehrizol'da tam bir denetim sağlamak zaman aldı. Osmanlı Safevî mücadelelerinde sıklıkla el değiştiren bölge, genelde Osmanlıların elinde kaldı.

Bu çalışmada bölgede yapılan ilk tahrir sonuçlarına göre, Şehrizol'un idarî, iktisadî ve nüfus durumu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Şehrizol, idare, iktisat, nüfus

ABSTRACT

There are rumors about the establishment of the Şehrizol and it is important to many cultures. Turkomans settled during the reign of the Seljuk and the region has been ruled by many states and principalities locations. Ottomans have seized at the end of the Irakeyn expedition but has taken the time to provide a full audit in the Şehrizol. The region frequently changed hands due to Ottoman-Safavid struggles. The city generally stayed under Ottoman rule.

In this study will be discussed at the Şehrizol administrative, economic and population status according to the first cadastral survey.

Keywords: Şehrizol, administrative, economic, population.

GİRİŞ

Bulunduğu coğrafya ve isimlendirilişi hakkında çeşitli rivayetler bulunan Şehrizol, Irak'ın kuzeyindeki Cibal bölgesinde verimli bir ova olarak tanımlanır¹. Ancak İran sınırında yüksek fakat geçit veren dağlık bölge olduğu da söylenmektedir². İbn Havkal'a göre ise surlarla çevrili ve Kürt nüfusla meskûn olan bir şehirdir³.

Şehrin İran kısırlarından Zur b. Dahhak veya Kubad b. Firuz tarafından kurulduğu rivayet edilmekle birlikte iki şehir arasındaki yolun ortasında kalmasından dolayı Nim-rah olarak adlandırıldığı ifade edilmektedir⁴.

Asurlular devrinde Şehrizol şehri, Lullu halkının yaşadığı Zamua ilinin merkezi olarak gösterilmektedir. Talut ve Davud'a isnad edilen bazı efsanelerin Şehrizol civarında şekillendiği kabul edilir. Bu açıdan Yahudilik için önemli merkezlerden biridir. Yine Sâsânî hükümdarlarının tahta çıktuktan sonra hac için bölgeye yaya olarak geldikleri kaydedilir ki, Mecusiler için de hususiyet arz ettiği söylenebilir. Son olarak Nesturî kilise tarihinde adına sıkça tesadüf edilen bir yerdir⁵.

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, unaltaskin@hotmail.com

¹ Ahmet Gündüz, "Şehrizol", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 473.

² Mehdi İlhan, "XVI. Yüzyılda Şehrizol Vilayeti", *OTAM*, IV, Ankara, 1993, s. 161.

³ Guy Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate (Mesopotamia, Persia and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur)*, Cambridge, 1930, s. 223.

⁴ A. Gündüz, "Şehrizol", s. 473.

⁵ V. Minorsky, "Şehrizur", *İA*, XI, İstanbul, 1979, s. 397.

Siyasi açıdan önemli bir geçit olması münasebetiyle doğu-batı güzergâhında sıkça müracaat edilen bir coğrafyaydı. Bizans imparatoru Heraklios, Sâsânîler üzerine yaptığı üçüncü sefer esnasında hazırlıklarını Şehrizol'da tamamladı⁶. Araplar Sâsânîler zamanından beri bölgeye yerleşmiş bulunuyorlardı. Ancak bölgenin fethi Hz. Ömer zamanında Utbe b. Ferkad tarafından gerçekleştirildi⁷. Daha sonra bölge Emevî, Abbasî, Hamdanî ve Ukaylî hanedanları tarafından yönetildi. 959 yılında kısa süreliğine de olsa Hasnaveyhîlerin kontrolünde kaldı. Bir süre sonra Büveyhîlerin etkisi altına girdi. Hasnaveyhîleri kontrol altında tutabilmek için Büveyhî Adududdevle Şehrizol ve çevresini kendi denetimine aldı⁸. Selçukluların bölgeye girdikleri sırada Şehrizol, Anazoğullarının elindeydi⁹. Selçuklular, birkaç mücadele sonucunda bölgede hâkimiyetlerini tesis etti. Bu yeni hakim unsura karşı direnen Mühelhil mücadeleyi kaybetmesine rağmen Şehrizol'u ve kalesini elinde tutuyordu. Büveyhîlerin desteğini alan Mühelhil, Selçuklulara karşı koymaya çalışsa da başarılı olamadı ve Tuğrul Bey'den özürler diledikten sonra af edildi. Selçuklulara bağlılığının karşılığı olarak Şehrizol ve çevresinin hükümdarı olarak tanındı¹⁰.

Selçuklular devrinde bölgeye yoğun bir Türkmen-Kıpçak akını oldu. Bu akın XII. yüzyıldaki Huzistan, Şehrizol ve Anadolu'ya olan Oğuz göçlerinin bir parçasını teşkil ediyordu¹¹. Türkmenler ve Kıpçaklar oldukça kalabalık bir nüfusa sahipti. Nitekim Berkyaruk'un, Şehrizol ve çevresinden topladığı Türkmenlerle bir ordu kurarak Muhammed Tapar ile mücadeleye giriştiği kabul edilmektedir¹².

1140 yılında Selçuklulara bağlı Arslantaşoğlu Kıpçak adlı bey Şehrizol'u merkez yaparak bir beylik kurdu. Fakat Musul Atabeyi İmadeddin Zengi ile giriştiği mücadeleyi kaybeden Emir Kıpçak, Musul Atabeyliği hizmetine girdi ve Şehrizol'da Musul Atabeyliği hâkimiyeti başladı¹³. Bu sıralarda Musul valiliği yapmakta olan Zeyneddin Ali Küçük'ün yönetim sahasında kalan Şehrizol, Selahaddin Eyyübî'nin bölgeyi ele geçirmesinden sonra, 1190 yılında Küçük'ün oğlu Muzaferüddin Kökböri'ye ikta edildi¹⁴. 1226 yılında büyük bir depremle şehir harap oldu ve Kökböri'nin 1233 yılında ölmesiyle, bölgede Abbasî hâkimiyetini yeniden tesis edildi. 1245 yılında ise Moğol istilası şehirde büyük tahribat yarattı¹⁵. Moğol hâkimiyetinin sonlarına doğru şehri Moğollar adına Baba Erdilan yönetiyordu¹⁶. Sonraki yıllarda Celayirliler, Karakoyunlular, Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîlerin hâkimiyeti altında kaldı. 1431 ve 1470 yıllarında iki büyük veba salgını ile nüfusunun çoğunu kaybetti¹⁷.

İrakeyn Seferi (1535) sonucunda Osmanlı yönetimine alınan bölgede otoritenin kurulması pek kolay olmadı. 1537 yılında denetimi sağlamak ve Şehrizol'u zaptetmek üzere İmadiye beyi, Kânûnî Sultan Süleyman tarafından görevlendirildi. Böylelikle Osmanlı hâkimiyeti bölgede tesis edilmiş olsa da, Safevîlerin desteklediği aşiret isyanları etkili olmaya devam etti¹⁸. Osmanlılara itaat arz eden Zalm Kalesi hâkimi Bige Bey'in 1550 yılında ölümü üzerine, kardeşi Sührab isyan etti¹⁹. 1551 yılında Bağdat Beylerbeyi Baltacı Mehmed Paşa, Sührab Bey üzerine iki ayrı sefer düzenledi ve Osmanlılara biat etmesini sağladı²⁰. 1554'te sancak olarak teşkilatlandırılan şehir Murat Bey'in

⁶ V. Minorsky, "Şehrizur", s. 397.

⁷ Bekir Biçer, "Selçuklular ve Kürtler", *JASSS*, 6/2, 2013, s. 168.

⁸ B. Biçer, "Selçuklular ve Kürtler", s. 173.

⁹ B. Biçer, "Selçuklular ve Kürtler", s. 176.

¹⁰ B. Biçer, "Selçuklular ve Kürtler", s. 182-183.

¹¹ Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Dağılma Sürecinde Huzistan Avşarları", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/18, 2011, s. 185.

¹² A. Gündüz, "Şehrizol", s. 474.

¹³ Ergin Ayan, "Selçuklu-Kıpçak İlişkileri", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, (2009-II), s. 119.

¹⁴ İbrahim Kafesoğlu, "Kök-Böri", *İA*, VI, İstanbul, 1977, s. 887.

¹⁵ A. Gündüz, "Şehrizol", s. 474.

¹⁶ V. Minorsky, "Sinne", *İA*, X, İstanbul, 1979, s. 683.

¹⁷ A. Gündüz, "Şehrizol", s. 474.

¹⁸ M. İlhan, "XVI. Yüzyılda Şehrizol Vilayeti", s. 163-164.

¹⁹ A. Gündüz, "Şehrizol", s. 474.

²⁰ M. İlhan, "XVI. Yüzyılda Şehrizol Vilayeti", s. 164.

yönetimindeydi²¹. Osmanlı- Safevî savaşlarında sık sık el değıştirse de 1554 Amasya ve 1603 Nasuh Paşa antlaşmalarına göre Osmanlı yönetiminde olduğu kabul edildi²².

Bölgede istikrarın sağlanabilmesi için Safevî destekli başkaldırılarla sıklıkla karşılaşan Osmanlı Devleti, aynı zamanda kendi beylerinin arasındaki husumetten kaynaklı bir takım sıkıntılarla da uğraşmak durumunda kalıyordu. Mesela, Karadağ hâkimi İsmail ile Bane hâkimi Süleyman, Kızılca kale beyi Zolan Yusuf'a husumetlerinden dolayı birlikte hareket ederek, bölgede Zolan Yusuf'a tabi yerleri yağmalamışlardı²³.

Bölge XVII. Yüzyılın ortalarına kadar Zalm Kalesi ve Kânûnî tarafından inşa ettirilen Gülanber Kalesi'nden yönetildi. Zalm Kalesi kuvvetlerinin birkaç kez Osmanlılara karşı başkaldırışı sebebiyle bölgede yeni bir kalenin inşası için çeşitli zamanlarda teşebbüslerde bulunuldu. Bunların en önemlisi Kânûnî tarafından inşa ettirilen Gülanber Kalesi idi. Safevîler ile girişilen mücadelelerde Gülanber Kalesi, Safevîler tarafından yıkıldı fakat sonra yeniden inşa edildi²⁴. Son olarak 1780-1802 yılları arasında Bağdat valiliği yapan Büyük Süleyman tarafından müstahkem bir kale yapıldı ve onun adıyla anılmaya başlandı²⁵.

Şehrizol, 1568-74 yılları arasında 24, 1578-88 yılları arasında 50 ve 1632-1641 yılları arasında ise 10 livadan müteşekkil bir eyaletti²⁶.

İdarî Durum

Osmanlı Devleti'nde taşra idarî birimleri büyükten küçüğe eyalet (beylerbeylik, vilayet), sancak (liva), nahiye, köy ve mezra şeklinde sıralanan birimlerden oluşmaktaydı²⁷. Sancak yani liva, bu örgütlenme içinde en önemli idarî birim olarak kabul ediliyordu. Zira devletin, mevcut iktisadî durumu belirlemek üzere yaptırdığı tahrirler ve hazırlanan kanunnameler genellikle sancak merkeze alınmak suretiyle düzenleniyordu²⁸. Sancaklar ise nahiye adı verilen alt birimlerden oluşuyordu. Nahiye, coğrafi ve idarî manada küçük veya büyük bir çevreyi ve bölgeyi bazen de çok geniş bir mntıkayı ifade etmek için kullanılıyordu. XVI. yüzyılda bir sancağın muhtelif kısımlarını ifade ettiği gibi, ayrıca sancağın aynı adı taşıyan merkezî bölgesi anlamına da geliyordu²⁹. Nahiyeler, temelde tımar sistemi etrafında şekillenen ve coğrafi olarak bir bütünlük arz eden yerlerdi³⁰.

İncelediğimiz defterin ilk sayfasında bulunan kanunname metninin başlığında, Şehrizol'un liva olduğu kaydedilmiştir. Defterdeki kayıtlardan hareketle Şehrizol sancağının bu yıl itibariyle 8 nahiyeden oluştuğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'nde merkezlere *nefs* veya *kasaba* adı veriliyordu ve etrafındaki belirli sayıda köy ve mezra ile birlikte nahiyeyi oluşturuyordu³¹. Fakat her nahiyenin bir merkezi (nefsi) olmayabilirdi. Bu durumda, nahiye belirli bir coğrafi bölgeyi

²¹ Remzi Kılıç, *Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul, 2006, s. 344.

²² Osmanlı-Safevî mücadeleleri için bkz. Remzi Kılıç, *Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul, 2006; Özer Küpeli, "Irak-ı Arap'ta Osmanlı-Safevi Mücadelesi (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, s. 227-244.

²³ Orhan Kılıç, "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri", *FÜSBD*, 11/1, Elazığ, 2001, s. 271.

²⁴ A. Gündüz, "Şehrizol", s. 474.

²⁵ Nilüfer Bayatlı, "Kuzey Irak'ta Şehrizol (Süleymaniye) ve Osmanlı Hakimiyeti", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ocak 2004, s. 43.

²⁶ İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul, 1978, s. 146-147, 167-169, 197-198; Şehrizol'un Osmanlı yönetimindeki durumu için ayrıca bkz. Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Döneminde Irak'ın İdarî Taksimatı", (Arapçadan çeviren: Mustafa Öztürk), *Belleten*, LIV (1991), s. 1233-1257.

²⁷ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ, 1997, s. 42; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I-Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara, 1988, s. 87.

²⁸ İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1560 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, s. 17-18.

²⁹ Tayyib Gökbilgin, "Nahiye", *İA*, IX, İstanbul, 1964, s. 38; Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livasındaki Has-Mukataa Mülk ve Vakıflar*, İstanbul, 1952, s. 8-9.

³⁰ İlhan Şahin, "Nahiye", *DİA*, XXXII, İstanbul, 1992, s. 307.

³¹ Enver Çakar, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus (1516-1579)*, Ankara, 2012, s. 89.

ifade ediyordu. Şehrizol'un nahiyelerinden sadece Zalm, nefis olarak kaydedilmiştir³². Şemran, Havar ve Nevseved nahiyelerinde ise Nefs-i Şemran, Nefs-i Havar ve Nefs-i Nevseved gibi köy adlandırmaları bulunmaktadır. Fakat bu bahsedilen köylerde pazar kurulduğuna dair herhangi bir kayıt yoktur³³. Ancak Nefs-i Zalm'da kasabhane, tamga-yı siyah, boyahane gibi ticarî ve sınaî tesislerin varlığına işaret edecek kayıtlar bulunmaktadır. Bu durumda Şehrizol sancağının bu dönemde merkezinin Zalm olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira nefis veya kasaba, çevresindeki köylere nazaran idarî ve iktisadî bakımdan üstünlüğü olan ve küçük çapta ticarî ve sınaî üretim yapabilen yerlerdir³⁴. Diğer nefis adlandırmaları ise ilgili nahiyelerin merkezine vurgu yapmak için kullanılmış gibidir.

Aşağıda Tablo-1'de Şehrizol sancağındaki nahiyelerin nefis, köy ve mezra sayıları verilmiştir. Buna göre en fazla köy 14 ile Sebul ve 12 ile Nevseved nahiyelerindedir. Fakat bu nahiyelerdeki köylerin tamamı *şen ve abadan* değildir. Sebul nahiyesinde 5 ve Nevseved nahiyesinde ise 4 köy bu zamanda *hali ve harap* durumdadır³⁵. Tablo-1'e dikkat edilirse Karadağ'ın 2 ve Zengabad'ın 1 köye sahip olduğu görülmektedir. Şehrizol nahiyesi ise sadece 1 mezra ile temsil edilmektedir. Bu nahiyeler nüfus olarak da oldukça az miktarları ifade etmektedirler (bkz. Tablo-2). Buradan hareketle deftere müracaat ettiğimizde, Karadağ ve Zengabad nahije kayıtlarının hemen önünde 'an ifadesi dikkat çeker³⁶. -den, -dan, anlamına gelen bu önek, ilgili nahiyelerin sadece bir kısım verilerinin yazıldığı sonucunu çıkarmaktadır. Bu durumda incelediğimiz defterin, bölgede Osmanlı hâkimiyetinin kurulmaya çalışıldığı dönemler sırasında tutulmasından kaynaklı eksiklikleri barındırdığını söyleyebiliriz. Nitekim bu tahrirden yaklaşık üç yıl sonra yapılan tahrir daha fazla bilgi içermesi bakımından bu görüşümüzü desteklemektedir³⁷. Diğer yandan nahije olarak yazılan fakat sadece 1 mezra kaydı düşülen Şehrizol ise muhtemelen itibarî bir bölgeye işaret etmektedir³⁸.

Tablo-1: Nahiyelerdeki Kasaba, Köy ve Mezra Sayıları

Nahije Adı	Nefs	Köy	Mezra
Karadağ	-	2	-
Zalm	1	6	11
Şemran	-	9	1
Nevseved	-	12	-
Zengabad	-	1	1
Havar	-	4	-
Sebul	-	14	-
Şehrizol	-	-	1
Toplam	1	48	14

Yukarıdaki Tablo-1'e göre, bu dönemde Şehrizol sancağında toplam 14 mezra bulunmaktaydı. Mezra genel anlamda sürekli bir yerleşim yeri olmayan, ekinlik olarak kullanılan küçük toprak parçalarını niteleyen çok defa terkedilmiş yani halî köy yerleri olarak tanımlanır³⁹. Fakat pek çok mezrada herhangi bir yerleşim izine rastlanmaz. Ancak bazılarında az sayıda nüfus bulunabilirdi⁴⁰. Şehrizol'daki mezralar bu türden yani içinde nüfus barındıran mezralardı. Şehrizol'daki 14 mezranın 11'i Zalm, 1'i Şemran, 1'i Zengabad ve 1'de Şehrizol'da idi. Zalm'da bulunan 3 mezra dışında diğer mezralarda nüfus yaşıyordu. Hatta bazılarının hane sayısı 50'nin üzerindeydi. Mesela, Şemran'a bağlı Şevin Kûh mezrasında sakin olan Davuda ulusu 89 haneden oluşmaktaydı⁴¹. Fakat

³² BOA, TD, 1002, s. 3.

³³ BOA, TD, 1002, s. 13, 25, 36.

³⁴ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ, 2003, s. 35.

³⁵ BOA, TD, 1002, s. 35, 42.

³⁶ BOA, TD, 1002, s. 2, 35.

³⁷ Bkz. TKA, TD, 351, Bu defterin değerlendirmesi ile ilgili olarak M. İlhan, "XVI. Yüzyılda Şehrizol Vilayeti", s. 161-170.

³⁸ BOA, TD, 1002, s. 43.

³⁹ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara, 1991, s. 73.

⁴⁰ İlhan Şahin, "Mezraa", *DİA*, XXIX, Ankara, 2004, s. 546.

⁴¹ BOA, TD, 1002, s. 17-19.

Zalm'daki Karabulak mezrası gibi bazı yerlerde ise nüfus yoktu⁴². Bazı mezralar ise çevresindeki köy halkı ve konargöçer halk tarafından ziraata açılabilirdi. Mesela, Zalm'daki Esmer mezrasında nüfus olmamakla birlikte, Tavili, Dizaver, Palani ve Boyara köylerinin ahalisi tarafından ziraat ediliyordu⁴³. Yine Zalm'daki Esed ve Dulak mezrasında Karaulus taifesi çift kurup mezrayı ziraata açmıştı⁴⁴.

Şehrizol sancağında Kethüda denilen, halkı devlet nezdinde temsil eden ve halk ile devlet arasında iletişimi sağlayan kişiler bulunmaktaydı. Konargöçer unsurların da başında kethüdaları bulunuyordu. Konargöçerler veya köyler kaydedilirken Kethüda olarak kabul edilen kişilere işaret edilirdi. Mesela, Lavara cemaatinin iki ayrı şubesi olup bunlardan birinin Necmeddin Kethüda'ya diğerinin ise Hasan Kethüda'ya tabi olduğu yazılmıştır⁴⁵. Yine Nevseved nahiyesindeki Tavili köyünün kethüdası İsmail v. Hacı idi⁴⁶.

Nüfus

XVI. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında nüfusu tespit etmeye yönelik bütün çalışmalar tahrir defterlerine müracaat etmek zorundadır. Tahrir kayıtlarında vergi mükellefi olarak yazılan aile reisleri bir haneyi temsil etmektedir. Bu sebepten bir bölgenin nüfusunu tespit etmek, bu hane sayılarından hareketle mümkün olmaktadır. Hane sayılarını nüfus açısından anlamlı kılabilmek için bir haneyi temsil edecek tahminî katsayılar kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin coğrafyası ele alındığında farklı sancaklarda değişik rakamların esas alınarak hesaplama yapıldığını biliyoruz⁴⁷. Fakat genel teamül Barkan'ın bir hane karşılığı olarak kabul ettiği 5 rakamıdır. Biz de 5 katsayısını esas alarak Şehrizol'un nüfusunu hesaplamaya çalışacağız. 1557 yılı tahrir kayıtlarını içeren deftere göre Şehrizol'un nahiyelerindeki hane sayıları aşağıda Tablo-2'de gösterilmiştir. Buna göre Şehrizol sancağında 1.246 hane bulunmaktadır.

Tablo-2: Nahiyelere Göre Hane Sayıları

Nahiye Adı	Hane
Karadağ	16
Zalm	267
Yahudi	28
Şemran	403
Yahudi	9
Nevseved	325
Yahudi	16
Zengabad	15
Havar	76
Sebul	90
Şehrizol	1
Toplam	1.246

Bu 1.246 hane içerisinde deftere kaydedilmiş cemaatler, askeriler ve dinî nitelikli kişiler dâhildir. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi her haneyi 5 kişilik bir nüfus olarak kabul ettiğimizde, 1557 yılında Şehrizol sancağının nüfusu 6.230 kişi olmaktadır. 1560 yılı kayıtlarına göre ise Şehrizol'un nüfusu 25.352 kişidir⁴⁸. Bu sebepten incelemeye tabi tuttuğumuz defterin, birtakım eksiklikleri barındırdığını veya sağlıklı bir tahrir yapılamadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Muhtemelen bölgedeki istikrar 1560 yılı itibarıyla sağlanmış ve Şehrizol, vilayet olarak teşkilatlandırılmıştır. Dolayısıyla 1560 yılında, 1557 yılına nazaran daha sağlıklı verilerin elde edilebileceği bir tahrir yapılmış olmalıdır. 1557 yılında yapılan tahrir birtakım siyasî ve sosyal

⁴² BOA, TD, 1002, s. 8.

⁴³ BOA, TD, 1002, s. 9.

⁴⁴ BOA, TD, 1002, s. 13.

⁴⁵ BOA, TD, 1002, s. 15, 17.

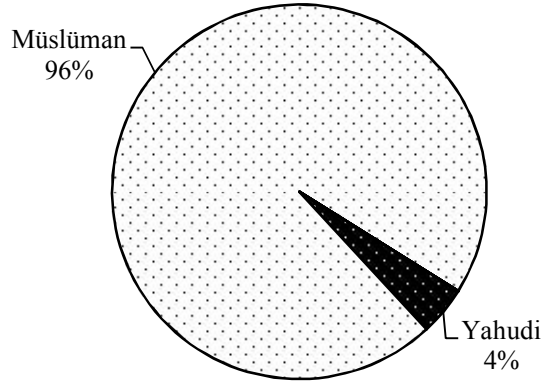
⁴⁶ BOA, TD, 1002, s. 27.

⁴⁷ Sancaklardaki değişim için bkz. Nejat Göyünç, "Hâne", *DİA*, XV, İstanbul, 1997, s. 552-553.

⁴⁸ M. İlhan, "XVI. Yüzyılda Şehrizol Vilayeti", s. 167.

huzursuzluklardan kaynaklı olarak tamamlanamamış olabilir. Zira 1554 yılından itibaren bölgenin çevresinde Osmanlı yönetimine karşı bazı ayaklanmaların olduğu bilinmektedir⁴⁹.

Yukarıdaki Tablo-2'ye bakılırsa Şehrizol'un nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslüman ahalinin oluşturduğu görülmektedir. Ancak az da olsa bir gayrimüslim nüfus bulunuyordu. Gayrimüslimler, Yahudiler tarafından temsil edilmekle birlikte bu zamandaki nüfusları toplam 53 hane yani 265 kişiden ibaretti. Bu durumda Şehrizol'daki Müslüman nüfus 5.965 idi. Bu verilerden hareketle Müslümanların toplam nüfusa oranı % 96, Yahudilerin ise % 4 idi (bkz. Garfik-1).

Grafik-1: Nüfusun Dinî Dağılımı

Bunun dışında sancakta bir kısım askerî zevat da bulunmaktaydı. İncelediğimiz defterde merduman ve azeban olarak kaydedilen bu kişiler, Zalm ve Karadağ nahiyelerinde bulunuyordu. Karadağ'da 4 kale eri, Zalm'da 18 kale eri ve 10 azeban olmak üzere toplam 32 hanelik bir nüfus bulunuyordu⁵⁰.

Diğer yandan Şehrizol sancağında sadat'tan yani seyyid olan kişiler de bulunmaktaydı. Sadece iki hane olan bu seyyidlerden biri Zalm'da Bağdi köyünde 3 çift tasarruf ederken diğeri Sebul'daki Balpalmin köyünde 1 çift tasarruf ediyordu⁵¹.

Şehrizol sancağında yerleşik halde bulunan fakat cemaat olarak kaydedilen önemli oranda aşiret nüfusu yaşıyordu. Bunlar sancağın Zalm ve Şemran nahiyelerinde bulunuyordu. 1557 yılında Şehrizol sancağında kayıt altına alınan aşiretlerin hane sayıları aşağıda Tablo-3'te gösterilmiştir.

Tablo-3: Aşiretlerin Hane Sayıları

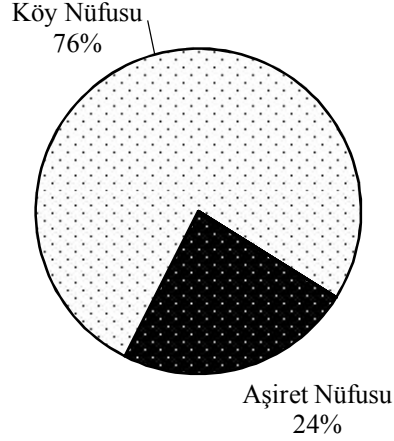
Aşiretin Adı	Hane Sayısı	Bulunduğu Nahiye
Lavara	42	Şemran
Lavara-i diğer	23	Şemran
Davuda	89	Şemran
Malik	52	Şemran
Medi	70	Şemran
Malik	18	Zalm

⁴⁹ M. İlhan, "XVI. Yüzyılda Şehrizol Vilayeti", s. 166.

⁵⁰ BOA, TD, 1002, s. 2, 12.

⁵¹ BOA, TD, 1002, s. 13, 39.

Buna göre sancakta toplam 294 hane (1.470 kişi) aşiret mensubu yerleşik haldeydi. Sancak nüfusunun 6.230 olduğu hatıra getirilirse, aşiretlerin genel nüfusa oranı % 24 idi.

Grafik-2: Toplam Nüfusun Dağılımı

İktisadî Durum

Osmanlı Devleti'nin iktisadî sistemi kendinden önceki Türk, İslam ve Yakındoğu devletlerinin pratiklerinden yola çıkılarak oluşturulmuş bir sistemdi. Bu sistemdeki temel amaç, devletin devamlılığı ve hükümdarın gücünü koruma kaygısı olarak özetlenebilir. Bu sebeptendir ki, sosyal ve siyasal kurumlar ile iktisadî faaliyetlerin her türü bizzat devlet tarafından şekillendirilmiştir⁵². İktisadî faaliyetlerin temelini koyabileceğimiz ziraat ise devlet denetiminin en fazla hissedildiği alandı. Zira devlet, İslam hukukuna göre fethettiği yerlerdeki bütün araziye kendinin sayıyor; yalnız imar görmüş yerlerde ferde mülkiyet hakkı tanıyordu⁵³. Mülk sayılan araziler dışındaki bütün yerler, reaya denilen halka işletilmesi koşuluyla dağıtılıyordu. Bir köylü ailesinin geçimine yetecek büyüklükte olan ve Çiftlik adı verilen bu üretim merkezleri, devletin ana işleyiş unsurlarından biriydi.

Çiftlik, bir çift öküzle sürülebilecek büyük toprak parçalarını ifade ediyordu. Önceleri tımar sistemi çerçevesinde bir çiftçi aileye yetebilecek büyüklükte toprak birimi iken daha sonraları büyük ziraat işletmeleri ve malikâneleri ifade eden bir anlam kazandı⁵⁴. Çiftlik (Balkanlarda Baştina⁵⁵) olarak adlandırılan arazi imparatorluğun her yerinde aynı büyüklükte olmayıp toprağın verimliliği merkeze alınarak, değişik ölçülerde veriliyordu. Bu miktarlar genellikle 60-150 dönüm arasında olmakla birlikte arazinin fizikî yapısından kaynaklı durumlarda 180 dönüme kadar çıkabiliyordu. Osmanlı reayası, kendisine işletilmek üzere verilen çiftlik karşılığında çift resmi denilen bir vergi verirdi. Resm-i Çift, bölgesel farklılıklar olmakla birlikte, 20-60 akçe arasında bir miktarı ifade ediyordu⁵⁶. Şehrizol'da ise reayanın ödediği çift resmi miktarı 20 akçeydi.

⁵² Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995, s. 109.

⁵³ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *DTCFD*, XIII/1-2, 1995, s. 41-42.

⁵⁴ Ünal Taşkın, "1540 (h. 947) Tarihli Kanunnamelere Göre Musul, Amid ve Erzurum Sancaklarında Ziraat Gelirlerinin Mukayeseli Tahlili", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2, Spring, S. 2, (Ed. Prof. Dr. Güler Gülsevin- Dr. Mehmet Dursun Erdem), s. 634.

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Baştina", *DİA*, IV, İstanbul 1992, s. 135-136.

⁵⁶ Çift resmi miktarları için bkz. Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1999, s. 168; Feridun Emecen, "Çift Resmi", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993, s. 310; Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraat Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul 1943, s. 327; Neşet Çağatay,

Çiftlik reyanın faal olduğu ana üretim mekanizması veya temel birim olduğundan parçalara bölünmesi yasaklanmıştı. Uygulamada devlet toprağı reyaya tapu bedeli ile daimî ve irsî olarak vermiş olmasına rağmen çiftlik sahibi arkasında birkaç oğul bırakarak ölse bile oğullar toprağın tasarrufunu topluca üstlenmek durumundaydı⁵⁷. Yani çocuklar irsîyetten kaynaklı bir bölüşüme gidemezdi. Bir çiftlik en fazla ikiye bölünebilirdi ve bu gibi yerler çiftliğin yarısı anlamına gelen *nim-çift* veya tek öküzle sürülebilecek manasında *öküzlük* kavramıyla ifade edilirdi⁵⁸. Bu türden arazilerden bedel olarak çift resminin yarısı talep edilirdi. Bu zamanda Şehrizol'da toplam 341 adet *nim-çift* bulunuyordu (bkz. Tablo-4).

Tablo-4: Nahiyelere Göre Çiftlikler

Nahiye Adı	Nim-Çift	Çift	2 Çift	3 Çift	4 Çift	Belirtilmeyen	Toplam Çift
Karadağ	6	3					6
Zalm	89	27	2	2	1	1	85,5
Şemran	150	52	1				129
Nevseved	42	5					26
Zengabad	5	5					7,5
Havar	19	1					10,5
Sebul	30	15				2	30
Şehrizol				1			3
Toplam	341	108	3	3	1	3	297,5

Şehrizol sancağındaki çiftliklerin nahiyelere göre dağılımı yukarıda Tablo-4'te verilmiştir. Buna göre sancakta 297,5 adet çiftlik vardı. Bunlardan bazıları *nim-çift* ve *tam-çift*, bazıları *nim-çiftten* daha az bir toprak parçası ve bazıları ise *tam-çiftten* fazla yerlerden ibaretti. Mesela, Alan, Dak ve Milavan mezralarında Mehmed Bey'in adamlarından İbrahim 2 çiftlik tasarruf ederken aynı mezralarda Şahkulu v. Gül'ün tasarruf ettiği toprak miktarı 1 çiftti⁵⁹. Fakat bunların sayısı çok fazla değildi. Bennak adı verilen ve *nim-çiftten* yani yarım çiftlikten az yerlerin ekimiyle ilgilenen haneler ise çoğunlukta idi. Bu zamanda Şehrizol sancağındaki bennak haneleri aşağıda Tablo-5'te gösterilmiştir.

Tablo-5: Nahiyelere Göre Bennak Hane Sayıları

Nahiye Adı	Bennak Hanesi
Karadağ	7
Zalm	145
Şemran	200
Nevseved	278
Zengabad	5
Havar	56
Sebul	43
Şehrizol	-
Toplam	734

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Şehrizol sancağında 734 hane geçimini yarım çiftlikten daha az olan toprak üzerinden sağlıyordu. Toprak dağıtımındaki bu dengesizlik kanaatimizce, şahısların iktisadî gücü ile kıdem ve istihkaklarından kaynaklanmaktadır. Mesela, Nevi Kalesi'nde oturan Bekir Bey'in biraderzadesi Yusuf Bey 4 çift tasarruf etmekteydi⁶⁰. Diğer yandan Zalm ve Cig İsa kalelerinin adamlarına tahsis edilen yerler ise *nim-çift* ile *tam çift* arasında değişmekteydi⁶¹.

Bu durumda Şehrizol'da bulunan 1.248 hanenin, 734'ü bennak, 341'i *nim-çift*, 108'i *tam-çift*, 3'ü 2 çift, 3'ü 3 çift ve 1'i ise 4 çift tasarruf etmekteydi.

“Osmanlı İmparatorluğunda Re'ayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *AÜDTCFD*, V (Ankara, 1947), s. 483-51; Halil İnalçık, “Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü”, *Belleten*, XXIII/92 (Ankara, 1959), s. 575-610.

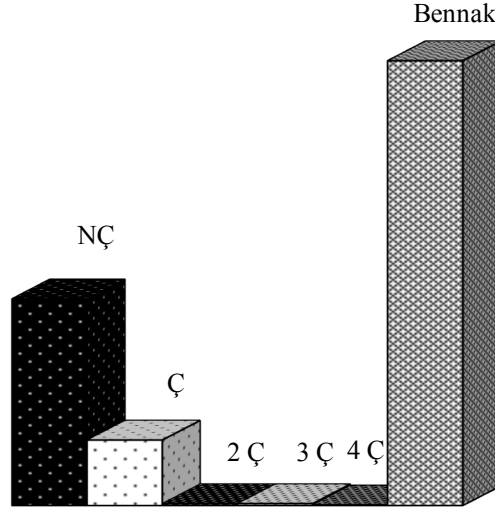
⁵⁷ Ü. Taşkın, “1540 (h. 947) Tarihli Kanunnamelere Göre Musul, Amid ve Erzurum Sancaklarında Ziraî Gelirlerin Mukayeseli Tahlili”, s. 635.

⁵⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, *XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir, 2000, s. 118.

⁵⁹ BOA, TD, 1002, s. 12.

⁶⁰ BOA, TD, 1002, s. 10.

⁶¹ BOA, TD, 1002, s. 12.

NÇ: Nim-çift, Ç: Çift

Grafik-3: Hanelerin Toprak Tasarruf Durumu

Ziraî ve Ticarî Durum

Şehrizol sancağında nüfusun büyük bir bölümü tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Ekimi en fazla yapılan ürünler temel tüketim malzemesi olan arpa (şair) ve buğdaydan (hınta) ibaretti. Bunların yanı sıra nohut (humus), pamuk (cevzeka), karaburçak (küşne), darı (duhn), mercimek (ades) ve pirinç (çeltük) en fazla ekimi yapılan hububat ve bakliyat çeşitleriydi. Diğer yandan meyve, ceviz ve üzüm yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Ziraî ürünlere bağlı olarak üretilen bir kısım ürünler de bulunmaktaydı. Bunlar arasında nardenk (nar, kızılılık pekmezi) ve duşab (üzüm, hurma pekmezi) sayılabilir. Hayvancılık faaliyetleri ise daha çok koyun ve inek yetiştiriciliği ile temsil ediliyordu.

1557 yılı itibariyle Şehrizol sancağında ticarî ve sınaî üniteler, mevcut iktisadî durum içerisinde önemli bir yere sahip değildi. Sancağın tek kasabası ve aynı zamanda yönetim merkezi olan Zalm'da bir kısım ticarî ve sınaî işletmeler mevcuttu. Zalm'daki boyahane işletmesinin yıllık geliri bu zamanda 14.400 akçe idi. Bundan başka Zalm kasabhanesinin yıllık geliri 1.080, Tamga-yı siyah olarak bilinen ve tüccarların mallarını şehre sokup satmaları durumunda talep edilen ticaret vergisi ise yine aynı oranda yıllık 1.080 akçe gelir bırakmaktaydı. Diğer yandan bölgenin önemli merkezlerinden biri olan Gülanber'de de tamga-yı siyah ve kasabhane gelirleri bulunuyordu ve toplam 2.640 akçe gelir bırakıyordu.

Vergiler

Öşür: Toprak mahsullerinden alınan vergi olarak bilinen öşür, genel anlamda onda birlik miktarı ifade ediyordu⁶². Fakat Osmanlı Devleti'nde tahsil edilen öşür toprağın verimliliğine, ürünün cinsine ve hatta yerel geleneklere göre tayin edilebilirdi⁶³. Dolayısıyla her sancak için ayrı miktarları ifade edebildiği gibi aynı sancak içerisindeki köylerde bile farklılık arz edebilirdi. Şehrizol sancağında tarımsal üretimden talep edilen öşür miktarı altıda birdi⁶⁴. Ürünlerden öşür tahsil edilirken ölçü birimi olarak daha çok tağar, vezne ve menn kullanılıyordu.

Tağar veya dağar olarak adlandırılan ölçü, leğene benzeyen büyük tas veya kâseye denir. Irak coğrafyasında kullanılan tağar, 250 ile 2.000 kg arasında değişen değerlere sahipti. Şehrizol'da

⁶² A. Grohmann, "Öşür", *İA*, IX, s. 482.

⁶³ Ömer Lütfi Barkan, "Öşür", *İA*, IX, s. 485.

⁶⁴ BOA, TD, 1002, s. 1.

tağarın alt birimi olarak kullanılan vezne ise Irak coğrafyasında 12 ile 100 kg arasında değerlere sahipti. Bir diğer ölçü birimi olan menn, Arap coğrafyasında batmanın karşılığı olarak kabul ediliyordu ve farklı miktarları ifade ediyordu⁶⁵.

Çift Resmi: Tasarrufuna çiftlik verilen hanelerden talep edilen vergi çeşididir. Şehrizol sancağında tahsil edilen miktar çift başına 20 akçeydi.

Hane-i Şumar: Şehrizol sancağında bu yıl itibariyle evli olanlardan hane başına 10 akçe tahsil ediliyordu⁶⁶. Defterdeki kayıtlarda bennak resminin olmaması, bennaklarında bu vergiye dâhil olduklarını düşündürmektedir. Zira bennaklar evli fakat çiftliği olmayan ancak nim-çiftten az yeri ekip biçebilen kişilerdi.

Cizye: Cizye şer'î bir vergi olup, İslam memleketlerinde yaşayan gayrimüslimlerden himaye ve emniyetleri karşılığında; belli bir yaşta olan, hasta, sakat ve işsiz olmayanlardan alınan bir baş vergisidir⁶⁷. Büluğ çağına ermiş her gayrimüslim erkek, eğer akılca ve vücutça sağlam ise, yılda bir kez cizye vermek zorundaydı. 1557 yılında Şehrizol'da gayrimüslimlerden talep edilen cizye miktarı hane başına 50 akçeydi⁶⁸.

Adet-i Ağnam: Adet-i Ağnam, Resm-i ğanem, koyun resmi ve resm-i ma'ze gibi isimlerle anılan bu verginin miktarı bazı küçük farklılıklar dışında devletin bütün bölgelerinde 2 veya 3 koyuna 1 akçeydi. 1557 yılında Şehrizol'da her yüz koyundan üç koyun alınmak suretiyle tahsil ediliyordu⁶⁹.

Resm-i Mevaşi: Mevaşi, manası biraz geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevaşi ile kastedilen şey ağnam grubunda değerlendirilecek hayvanlar olduğu gibi taşımacılıkta kullanılanlar da olabilirdi. Nitekim Kerkük'te her dişi eşekten 2,5 akçe, her koyundan 1 akçe oranlarında tahsil edilmiştir. Ancak kanunnamelerde karşımıza çıktığı şekliyle inek ve düğe üzerinden tahsil edilen bir vergi olduğunu söyleyebiliriz⁷⁰. Şehrizol sancağında her inekten 5 akçe olarak tahsil ediliyordu⁷¹.

Resm-i Asiyab: Temel tüketim malzemelerinden olan unun elde edilmesi için kullanılan değirmenlerden de belli oranlarda vergi alınıyordu. Resm-i asiyab veya resm-i tahun olarak da bilinen değirmen resmi, tam yıl çalışan değirmenlerin her taşı (için 60 akçe, yarım yıl çalışan değirmenlerin her taşı için ise 30 akçeydi⁷². Fakat Şehrizol sancağında bu zamanda değirmenlerden alınan vergi, yarım yıllıklar için 40, tam yıllıklar için ise 80 akçeydi.

Tablo-6: Nahiyelere Göre Değirmen Sayıları

Nahiye Adı	Değirmen Sayısı	Taş Sayısı	Tam Yıl (Sale)	Yarım Yıl (Nim Sale)
Karadağ	1	2	2	-
Zalm	4	10	10	-
Şemran	4	5	5	-
Nevseved	6	10	9	1
Zengabad	1	2	2	-
Havar	3	4	4	-
Sebul	8	8	4	4
Şehrizol	-	-	-	-
Toplam	27	41	36	5

⁶⁵ Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005, s. 16-20, 113, 119.

⁶⁶ BOA, TD, 1002, s. 1.

⁶⁷ Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*, LV/213, Ankara, 1991, s. 371.

⁶⁸ BOA, TD, 1002, s. 4, 23, 26.

⁶⁹ BOA, TD, 1002, s. 1.

⁷⁰ Ünal Taşkın, "Rüsum-ı Örfiye", *Tarih Okulu*, XIV, İzmir, 2013, s. 64-65.

⁷¹ BOA, TD, 1002, s. 1.

⁷² Ünal Taşkın, *Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600)*, Elazığ, 2011, s. 155-156.

Resm-i Arusiye: Gelin Resmî olarak da bilinir⁷³. Serbest tumar sahiplerinin ve beylerbeylerinin nikâhlanan kız veya dul kadınların babalarından aldığı vergidir. Evlenecek olan bakire ise 60 akçe, dul ise 30 akçe alınır⁷⁴. Tumar sahiplerinin veya kale askerlerinin kızları evlendiği zaman, bu vergiyi beylerbeyleri alır⁷⁵. Konar-göçerlerde ise kız başka bir boya veriliyorsa nikâhta sipahiye 200 akçe verilirdi, kadınsa bu 100 akçe olarak ödenirdi⁷⁶. Şehrizol sancağının bazı yerlerinde toplanan arûs resmî miktarları şöyleydi: Zalm'daki Mağare köyünden 120, Şemran'daki Lavara aşiretlerinden 210 Davuda aşiretinden 340 ve Malik aşiretinden ise 60 akçe alınmıştır⁷⁷.

Resm-i Bağat: Şehrizol sancağında üzüm ziraatinin yapıldığı köyler vardı. Bu köylerden, üretilen üzümün altında biri vergi olarak toplanıyordu⁷⁸.

Narh Fiyatları

Şehrizol sancağında 1557 itibarıyla yetiştirilen ürünlerin fiyatlarını tespit edebiliyoruz. Bazı gıda maddelerinin fiyatları aşağıda Tablo-7'de gösterilmiştir. Buna göre, 1557 yılında Şehrizol sancağında buğdayın veznesi 10, tağarı 200 akçeydi. Arpa ve darının veznesi 8, tağarı 160; pirinçin veznesi 6, tağarı 120 akçeydi. Pamuk, mercimek ve nohutun veznesi ise 10 akçeydi. Menn ve menâ ile ölçülen ürünlerden nar pekmezi ve mevizin menâ 5, üzüm pekmezinin menâ ise 8 akçeydi.

Tablo-7: Şehrizol Sancağında Narh Fiyatları

Ürünün Adı	Ölçüsü	Miktarı (Akçe)
Buğday	Tağar/Vezne	Tağar: 200 Vezne: 10
Arpa	Tağar/Vezne	Tağar: 160 Vezne: 8
Nohut	Tağar/Vezne	Vezne: 10
Pirinç	Tağar/Vezne	Tağar: 120 Vezne: 6
Mercimek	Tağar/Vezne	Vezne: 10
Karaburçak	Tağar/Vezne	Vezne: 8
Darı	Tağar/Vezne	Tağar: 160 Vezne: 8
Pamuk	Tağar/Vezne	Vezne: 10
Üzüm Pekmezi	Menn/Menâ	Menn: 8
Nar Pekmezi	Menn/Menâ	Menn: 5
Meviz	Menn/Menâ	Menâ: 5

SONUÇ

1535 yılında Osmanlı yönetimine alınan Şehrizol, coğrafi konumu sebebiyle Safevîlerle olan mücadelelerde önemli bir üs vazifesi görmüştür. Osmanlı Devleti, bölgede istikrarı sağlamak için zaman zaman yerel beylerle ve Safevîlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. 1554 yılından itibaren sancak olarak teşkilatlandırılmış ve ilerleyen yıllarda vilayet haline gelmiştir.

Şehrizol'un ilk tahrir kayıtlarını içeren ve incelememize konu olan deftere göre 1557 yılında sancağın 8 nahiyesi bulunuyordu. Kayıtlardan hareketle sancağın tamamının kaydedilmediği söylenebilir. Zira Şehrizol nahiyesinde 1 mezra, Zengabad'da 1 köy ve Karadağ'da ise 2 köy kaydedilmiştir. Bu saydığımız yerlerdeki nüfusta buraların nahiye kabul edilmesi için oldukça azdır. Bütün sancaktaki köy sayısı 48 iken mezarların toplamı 14'tür. Dolayısıyla bu kayıtlar muhtemelen Osmanlı memurlarının ulaşabildikleri veya Osmanlı hâkimiyetinin tesis edilebildiği yereler işaret etmektedir.

Sancakta çift-hane sistemi uygulanmıştır. Kayıt altına alınan toplam 297,5 çift bulunmakla birlikte 734 tane de bennak hanesi vardır. Ticarî ve sınaî faaliyetler ise Zalm ve Gülanber kalelerinin bulunduğu yerlerle sınırlı kalmıştır.

⁷³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, 1987, s. 25.

⁷⁴ M. Ali Ünal, "Arûs Resmî", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, 2011, s. 50.

⁷⁵ Orhan Kılıç, *XVI. Yüzyılda Adilcevaş ve Ahlat (1534-1605)*, s. 228.

⁷⁶ C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, s. 25.

⁷⁷ BOA, TD, 1002, s. 8, 16-20.

⁷⁸ BOA, TD, 1002, s. 1.

Sancak genelinde buğday, arpa, darı ve pamuk ile bazı yerlerde nohut, karaburçak, mercimek, pirinç, üzüm ve pekmez üretimi de yapılmaktaydı. Hayvancılık koyun ve inek yetiştiriciliği ile temsil ediliyordu.

Ek-1: Kânûnnâme-i Livâ-yı Şehrizol

Hâsıl olan gallatdan altıda bir öşür ve çift başına yigirmi akçe ve hane-i şumar deyu her müzevvedden on akçe ve ineği olan kimesnelerden mevaşi deyu her inekten beş akçe ve yüz koyundan üç koyun penbe ve bağ ve meyve ve peynirden dahi altıda bir alınmak üzere deftere kaydedildi ve resm-i arûs altmış akçe ve resm-i asiyyâb seksen akçe alınır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Tahrir Defteri (TD), no: 1002

2. Araştırma ve İncelemeler

Akdağ, Mustafa, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *DTCFD*, XIII/1-2, 1995, s. 27-51.

Ayan, Ergin, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Dağılıma Sürecinde Huzistan Avşarları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/18, 2011, s. 183-195.

Ayan, Ergin, "Selçuklu-Kıpçak İlişkileri", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, (2009-II), s. 105-127.

Barkan, Ömer Lütfi, "Öşür", *İA*, IX, s. 485-488.

Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul 1943.

Bayatlı, Nilüfer, "Kuzey Irak'ta Şehrizol (Süleymaniye) ve Osmanlı Hakimiyeti", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ocak 2004, s. 43-46.

Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I-Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1988.

Biçer, Bekir, "Selçuklular ve Kürtler", *JASSS*, 6/2, 2013, s. 165-202.

Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Re'ayadan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCFD*, V (Ankara, 1947), s. 483-511.

Çakar, Enver, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ, 2003

Çakar, Enver, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus (1516-1579)*, Ankara, 2012.

Emecen, Feridun, "Baştına", *DİA*, IV, İstanbul 1992, s. 135-136.

Emecen, Feridun, "Çift Resmi", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993, s. 309-310.

Ercan, Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*, LV/213, Ankara, 1991, s. 371-391.

Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995

Gökbilgin, Tayyib, "Nahiye", *İA*, IX, İstanbul, 1964, s. 37-39.

Gökbilgin, Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livasındaki Has-Mukataa Mülk ve Vakıflar*, İstanbul, 1952.

Göyünç, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara, 1991.

Göyünç, Nejat, "Hâne", *DİA*, XV, İstanbul, 1997, s. 552-553.

Grohmann, A., "Öşür", *İA*, IX, s. 482-485.

Gündüz, Ahmet, "Şehrizol", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 473-475.

İlhan, Mehdi, "XVI. Yüzyılda Şehrizol Vilayeti", *OTAM*, IV, Ankara, 1993, s. 161-170.

İnalçık, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü", *Belleten*, XXIII/92 (Ankara, 1959), s. 575-610.

- Kafesoğlu, İbrahim, “Kök-Böri”, *İA*, VI, İstanbul, 1977, s. 885-892.
- Karamursal, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1999.
- Kılıç, Orhan, “Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri”, *FÜSBD*, 11/1, Elazığ, 2001, s. 257-274.
- Kılıç, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin İdari Taksimatı–Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ, 1997.
- Kılıç, Orhan, *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605)*, Ankara, 1999.
- Kılıç, Remzi, *Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul, 2006.
- Kunt, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul, 1978.
- Küpeli, Özer, “Irak-ı Arap’ta Osmanlı-Safevi Mücadelesi (XVI-XVII. Yüzyıllar)”, *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, s. 227-244.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir, 2000.
- Le Strange, Guy, *The Lands of the Eastern Caliphate (Mesopotamia, Persia and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur)*, Cambridge, 1930.
- Minorsky, V., “Sinne”, *İA*, X, İstanbul, 1979, s. 681-683.
- Minorsky, V., “Şehrizur”, *İA*, XI, İstanbul, 1979, s. 396-399.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, 1987.
- Sahillioğlu, Halil, “Osmanlı Döneminde Irak’ın İdari Taksimatı”, (Arapçadan çeviren: Mustafa Öztürk), *Bellekten*, LIV (1991), s. 1233-1257
- Şahin, İlhan, “Mezraa”, *DİA*, XXIX, Ankara, 2004, s. 546-547.
- Şahin, İlhan, “Nahiye”, *DİA*, XXXII, İstanbul, 1992, s. 306-308.
- Taşkın, Ünal, “1540 (h. 947) Tarihli Kanunnamelere Göre Musul, Amid ve Erzurum Sancaklarında Ziraî Gelirlerin Mukayeseli Tahlili”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2, Spring, S. 2, (Ed. Prof. Dr. Gürer Gülsevin- Dr. Mehmet Dursun Erdem), s. 632-653.
- Taşkın, Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.
- Taşkın, Ünal, *Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600)*, Elazığ, 2011.
- Taşkın, Ünal, “Rüsüm-ı Örfiye”, *Tarih Okulu*, XIV, İzmir, 2013, s. 55-73.
- Ünal, M. Ali, “Arûs Resmi”, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, 2011.

